

Author's Contribution

A – Study Design
B – Data Collection
C – Statistical Analysis
D – Data Interpretation
E – Manuscript Preparation
F – Literature Search
G – Funds Collection

Zaangażowanie Autorów

A – Przygotowanie projektu
badawczego
B – Zbieranie danych
C – Analiza statystyczna
D – Interpretacja danych
E – Przygotowanie manuskryptu
F – Opracowanie piśmiennictwa
G – Pozyskanie funduszy

Dorota Pilecka^(A,B,D,E,F,G)

Poznań University of Physical Education Faculty of Sport Sciences in Gorzów Wielkopolski, Poland
Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu Filia w Gorzowie Wielkopolskim, Polska

**POLISH SOCIETY FOR REHABILITATION
OF THE DISABLED – OVER 60 YEARS OF
ACTIVITY FOR PEOPLE WITH DISABILITIES
POLSKIE TOWARZYSTWO WALKI Z KALECTWEM
– PONAD 60-LAT DZIAŁALNOŚCI NA RZECZ OSÓB
Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI**

Key words: *people with disabilities, rehabilitation, genesis, social activities*

Słowa kluczowe: *osoby niepełnosprawne, rehabilitacja, geneza, działalność społeczna*

Summary

The paper presents the origins and development of the Polish Society for Rehabilitation of the Disabled (PTWK) focused on key activities. Organizing the local structures was shown on the example of Gorzów Wielkopolski. The paper was prepared based on the methodology of historical research. The author studied historical sources, normative acts, press, reports, memoirs and oral accounts, and available literature. So far Henryk Waszkowski has written a few articles on the origin and development of the Polish Society for Rehabilitation of the Disabled. This paper uses such research methods as analytical, synthetic, comparative, inductive and deductive. The processes were based on existing sources and in-depth analysis of the subject. The facts have been verified repeatedly and in several stages. Even though PTWK has undergone transformations over the sixty years of its existence, the motto "the best cure is movement and activity" always stay valid. The organization has been important in the promotion and development of rehabilitation, physical recreation, tourism for people with disabilities, as well as in the education and training of professionals. The activities carried out at the level of the regional branches in the following decades responded to the needs of the local communities. The activity guaranteed the various needs of people with disabilities.

Streszczenie

Artykuł ukazuje genezę i rozwój Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem w Polsce (PTWK)- ze szczególnym uwzględnieniem zrealizowanych najważniejszych działań. Na przykładzie Gorzowa Wielkopolskiego ukazane zostało tworzenie struktur terenowych. Praca przygotowana została w oparciu o metodologię badań historycznych. Przeprowadzono analizę źródeł historycznych, aktów normatywnych, prasy, sprawozdań, wspomnień i relacji ustnych oraz istniejącej literatury. Dotychczas problematykę genezy i rozwoju Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem podejmował w swoich opracowaniach Henryk Waszkowski. W niniejszym artykule wykorzystane zostały takie metody badawcze jak: metoda analityczna, syntetyczna, porównawcza, indukcyjna oraz dedukcyjna. Przeprowadzone procesy opierały się na istniejących źródłach oraz dogłębnej analizie przedmiotu. Przedstawione fakty podlegały wielokrotnej i kilkustopniowej weryfikacji. Choć na przestrzeni ponad sześćdziesięciu lat istnienia PTWK zauważa się pewne przeobrażenia w zakresie jej funkcjonowania, niemniej jednak stale aktualne pozostawało hasło: „najlepszym lekarstwem jest ruch i aktywność”. Organizacja ta odegrała ważną rolę w zakresie promowania i rozwoju rehabilitacji, rekreacji ruchowej, turystyki osób z niepełnosprawnościami oraz kształcenia i doskonalenia kadr w tym zakresie. Działania prowadzone na poziomie oddziałów regionalnych na przestrzeni kolejnych dziesięcioleci odpowiadały na potrzeby społeczności lokalnych. Umożliwiały zaspokajanie rozmaitych potrzeb osób doświadczających obniżenia sprawności spowodowanej niepełnosprawnością.

Word count: 7896
Tables: 0
Figures: 0
References: 40

Address for correspondence / Adres do korespondencji

Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu
Filia w Gorzowie Wielkopolskim
ul. Estkowskiego 13, 66-400 Gorzów Wlkp., tel.: 506839117

Received / Otrzymano 14.01.2022 r.
Accepted / Zaakceptowano 03.03.2022 r.

Background

The need to create an organisation in Poland that would bring together different members of rehabilitation and professionals working in these fields arose in the late 1950s. The focus of the scientific-social organization was on international cooperation, the dissemination of knowledge and experience in the field of rehabilitation, but also on direct work with people in difficult living situations due to disabilities. In 2020, 60 years have passed since the Polish Society for Rehabilitation of the Disabled appeared on the map of NGOs in Poland. The organization established chapters in major cities, which in turn created smaller offices that had a direct impact on social change and addressing the multifaceted issues of people with disabilities. This included material, emotional and informative support. Self-help groups have been set up for people with similar illnesses or dysfunctions. Rehabilitation equipment was donated, equipment and aids necessary for independent functioning were rented. Access to medical rehabilitation has been ensured and professionals have been trained through meetings, trainings, seminars and congresses. Sections of specialists and professionals were created to support diverse audiences, including doctors, physical therapists, educators, or psychologists.

The establishment of the Polish Society for Rehabilitation of the Disabled was preceded by the establishment of the Committee for Cooperation with the International Society for the Rehabilitation of the Disabled, which one year later became the Polish Committee for the Rehabilitation of the Disabled [1]. Founded in 1956 under the leadership of Alexander Hulk, the Committee was concerned in Poland with the popularization of issues of rehabilitation of people with disabilities. The Committee, created in 1956 under the leadership of Aleksander Hulek, was responsible for the popularization of rehabilitation of disabled people in Poland. The members were: PhD Bolesław Bielecki, Associate Professor Janina Doroszewska, Ludwik Kempirski, Helena Larkowa M.A., Alicja Okońska M.A., Jadwiga Pate, Maria Pęgowska M.A. Krystyna Zarębska and Maria Oyrzanowska M.A. acted as secretaries. The most important element of these activities was participation in international congresses and specialist courses. Polish specialists started to cooperate in special committees of the International Society for the Care of Cripples, and at the same time they started to inform domestic institutions about major international events and rehabilitation activities in the world. In 1958, the members of the Committee came up with a project to create a Polish social-scientific organization Polish Society for Rehabilitation of the Disabled [2].

This paper is showing the activities of PTWK over more than sixty years of its existence. It is based on a methodology typical of monographic papers. In the social sciences, monographs are used not only to describe a given institution, but also to describe selected social phenomena and processes characterized by thematic, territorial or institutional homogeneity. Therefore, the presented issues concern the activity of the Polish Society for Rehabilitation of the Disabled [3]. The starting date was given as the founding date of this organisation (1960 year). The final turning point is the year 2021. The research work car-

Wstęp

Potrzeba stworzenia w Polsce organizacji, która łączyłaby różne ogniwia rehabilitacji oraz specjalistów zajmujących się tymi obszarami narodziła się w pod koniec lat 50. XX wieku. Organizacja o charakterze naukowo-społecznym miała się skupić na współpracy międzynarodowej, popularyzacji wiedzy i doświadczeń z obszaru rehabilitacji, ale także bezpośredniej pracy z osobami w trudnej sytuacji życiowej wynikającej z niepełnosprawności. W 2020 roku minęło 60 lat odkąd na mapie organizacji pozarządowych w Polsce pojawiło się Towarzystwo Walki z Kalectwem. Organizacja ta w największych miastach tworzyła oddziały, a one z kolei koła terenowe, które w bezpośredni sposób wpływały na zmiany społeczne i rozwiązywanie różnorodnych problemów osób z niepełnosprawnościami. Działania te obejmowały zarówno wsparcie rzeczowe, materialne, jak i emocjonalne czy informacyjne. Tworzone były grupy wsparcia skierowane do osób posiadających jednakowe schorzenia lub dysfunkcje. Przekazywano sprzęt rehabilitacyjny, prowadzono wypożyczalnie sprzętu i środków pomocniczych niezbędnych do samodzielnego funkcjonowania. Zapewniano dostęp do rehabilitacji medycznej, doskonalono specjalistów w tym zakresie poprzez organizację spotkań, szkoleń, seminariów i kongresów. Tworzono sekcje specjalistów i profesjonalistów wspierających różnorodne grupy odbiorców, w tym lekarzy, rehabilitantów, pedagogów czy psychologów.

Utworzenie Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem poprzedziło powołanie Komitetu do Spraw Współpracy z Międzynarodowym Towarzystwem Rehabilitacji Inwalidów, który rok później przekształcił się w Polski Komitet do Spraw Rehabilitacji Inwalidów [1]. Utworzony w 1956 roku Komitet pod kierownictwem Aleksandra Hulka zajmował się w Polsce popularyzacją zagadnień dotyczących rehabilitacji osób z niepełnosprawnościami. Członkami zostali dr Bolesław Bielecki, doc. dr Janina Doroszewska, Ludwik Kempirski, mgr Helena Larkowa, mgr Alicja Okońska, Jadwiga Pate, Maria Pęgowska, pełnienia roli sekretarza podjęły się Krystyna Zarębska i Maria Oyrzanowska. Najważniejszym elementem działań było uczestniczenie w międzynarodowych kongresach oraz specjalistycznych kursach. Polscy specjaliści podjęli współpracę w specjalnych komisjach przy Międzynarodowym Towarzystwie Opieki nad Kalekami (International Society for the Care of Cripples), a tym samym zajęli się informowaniem odpowiednich instytucji w kraju o ważniejszych międzynarodowych wydarzeniach i działalności w zakresie rehabilitacji na świecie. W 1958 r. członkowie Komitetu wystąpili z projektem utworzenia ogólnopolskiej organizacji społeczno-naukowej Polskiego Towarzystwa do Walki z Kalectwem [2].

Prezentowana publikacja jest artykułem ukazującym działalność PTWK na przestrzeni ponad sześćdziesięciu lat jej funkcjonowania. Opiera się więc na metodologii typowej dla prac monograficznych. W naukach społecznych monografią przyjęło się określać nie tylko opis danej instytucji, ale także opis wybranych zjawisk i procesów społecznych charakteryzujących się jednorodnością tematyczną, terytorialną lub instytucjonalną, a więc przedstawiona problematyka dotyczy działalności Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem jako konkretnego podmiotu [3]. Data początkowa została określona jako data założenia tej

ried out led to the identification of the beginnings and development of the organization, the activities carried out, and the people involved in their implementation. Inductive and deductive methods were used in accordance with the methodology of historical research [4]. The historical sources described were studied, memories and oral reports were collected. The research methods used were analytical, synthetic and comparative using available literature [5]. Documentation related to the activities of the Polish Society for Rehabilitation of the Disabled in addition to the repository of records of the organization and its local branches, was deposited in the Archives of the Polish Academy of Sciences (records 302/446/0/2.8/437; 302/446/0/2.8/438; 302/446/0/2.8/439; 302/446/0/2.8/440) as well as the Archive of Modern (Records 2/1985/0/1/1/155; 2/881/0/-/11078) and several branches of the National Archives (documents relating to activities in the area).

The founding meeting of the Polish Association Against Disability was organized on March 9, 1960 in Warsaw. This was preceded by meetings of the Polish Committee for the Rehabilitation of Disabled Persons. Work began in 1958 with the preparation of the draft statutes of the organisation and its submission for consultation with representatives of the Ministry of Education, Health, Labour and Social Affairs and the Invalidity Cooperative [6]. The organisation, which was founded at the time, was responsible for the rehabilitation of disabled persons. The large, nationwide organization was to base its activities on two sections: a scientific section – comprising doctors, psychologists, rehabilitation specialists, educators, engineers, etc., and a social section – whose members could be any interested person, but also institutions, cooperatives, or worker unions. Representatives of the Polish Committee for the Rehabilitation of the Disabled met seven times between 1958 and 1959 to discuss the details of the new organization [7].

The inaugural date of activity of the Polish Association Against Disability was March 9, 1960.

A founding meeting was organized in Warsaw, in the Institute of the Deaf and Blind [8]. On this important day for the new organization met more than 200 people out of 400 invited social activists, academics, practitioners from many disciplines. Professor PhD Viktor Dega, the then national rehabilitation specialist, said during his speech the Polish Association Against Disability to become a great social and scientific organization which not only helps you to organize and carry out various forms of handling disability, but also takes up the challenge itself wherever it is necessary (...). Every citizen should understand that by supporting the action against disability, he supports his own cause and that of his children. For disabilities unexpectedly choose their victims, and old age \neg with all its problems \neg awaits everyone" [9]. This organization was not the only one of which prof. W. Dega was a member. In total, he was a member of nine national and international scientific societies, including: American Academy of Orthopaedic Surgeons, Italian Society of Orthopaedics and Traumatology, Academy of French Surgeons in Paris [10].

The activities of the organization were to integrate specialists in all domains of rehabilitation: doctors, special educators, psychologists, social workers, employment counsellors, masters in physical education,

organizacji (1960 rok). Cezurę końcową stanowi rok 2021. Przeprowadzone prace badawcze doprowadziły do odtworzenia początków oraz rozwoju organizacji, realizowanych działań, a także wskazania osób zaangażowanych w ich wdrażanie. Wykorzystane zostały zgodnie z metodologią badań historycznych metody indukcyjna oraz dedukcyjna [4]. Przeprowadzona została analiza opisanych źródeł historycznych, zebrane zostały wspomnienia oraz relacje ustne. Zastosowane zostały takie metody badawcze, jak: metoda analityczna, syntetyczna i porównawcza z wykorzystaniem istniejącej literatury [5]. Dokumentacja dotycząca działalności Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem, poza składnicą akt organizacji oraz jej terenowych oddziałów, zdeponowana została w Archiwum Polskiej Akademii Nauk (Sygnatura Akt 302/446/0/2.8/437; 302/446/0/2.8/438; 302/446/0/2.8/439; 302/446/0/2.8/440), a także Archiwum Akt Nowych (Sygnatura Akt 2/1985/0/1/1/155; 2/881/0/-/11078) oraz kilku oddziałach Archiwum Państwowego (dokumenty dotyczące działalności na danym terenie).

Zebrań założycielskie Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem odbyło się 9 marca 1960 roku w Warszawie. Poprzedzały go posiedzenia Polskiego Komitetu do spraw Rehabilitacji Inwalidów. Prace rozpoczęły się w roku 1958 od opracowania projektu statutu organizacji i przekazania go do konsultacji z przedstawicielami Ministerstwa Oświaty, Zdrowia, Pracy i Opieki Społecznej oraz Spółdzielczości Inwalidów [6]. Powstająca wówczas organizacja miała zajmować się rehabilitacją inwalidów w szerokim rozumieniu. Duża, ogólnopolska organizacja miała swoje działania opierać na dwóch sekcjach: sekcji naukowej skupiającej lekarzy, psychologów, rehabilitantów, pedagogów, inżynierów itp. oraz sekcji społecznej, której członkami mogły być wszystkie zainteresowane osoby, ale także instytucje, spółdzielnie lub związki zawodowe. Przedstawiciele Polskiego Komitetu do spraw Rehabilitacji Inwalidów w latach 1958-1959 spotykali się siedem razy, ustalając szczegóły dotyczące powstania nowej organizacji [7].

Data inauguracyjną działalność Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem był 9 marca 1960 r. Wówczas w Warszawie, w siedzibie Instytut Głuchoniemych i Ociemniałych zorganizowane zostało zebranie założycielskie [8]. Tego ważnego dla nowej organizacji dnia spotkało się ponad 200 osób spośród 400 zaproszonych działaczy społecznych, pracowników nauki, praktyków z różnych dziedzin. Profesor dr Viktor Dega, ówczesny krajowy specjalista do spraw rehabilitacji, podczas swojego przemówienia powiedział „Polskie Towarzystwo Walki z Kalectwem z Kalectwem ma stać się wielką organizacją społeczno-naukową, która nie tylko pomagać będzie Państwu w organizowaniu i prowadzeniu różnych form walki z kalectwem, ale która sama podejmować będzie walkę wszędzie tam, gdzie tylko zajdzie potrzeba (...) Każdy obywatel winien zrozumieć, że popierając akcję walki z kalectwem, popiera swoją własną sprawę i sprawę swych dzieci. Kalectwa bowiem nieoczekiwanie wybierają swoje ofiary, a starość – ze wszystkimi jej problemami – czeka każdego” [9]. Działalność organizacji miała integrować specjalistów wszystkich dziedzin rehabilitacji: lekarzy, pedagogów specjalnych, psychologów, pracowników socjalnych, doradców do spraw zatrudnienia, magistrów wychowania fizycznego, rehabilitantów i innych specjalistów pracujących z osoba-

rehabilitation specialists and other specialists working with disabled people (the phrase "person with disabilities" was introduced in the paper as a name corresponding to the phrase used in the publication of the paper, while at the time of the creation of the Polish Association Against Disability the term typical for the analyzed historical period was "cripple"). According to the first statute, the organization headed by Wiktor Dega was to support and initiate scientific work in the rehabilitation domain, another focus of activity was to both initiate and organize various forms of care and social assistance addressed to adults or children. An important area of activity was the participation in the work of international organisations focusing on rehabilitation and care of the disabled. This meant representation of Poland in international associations and participation in various social activities. The Polish Society for Rehabilitation of the Disabled created sections for medical rehabilitation, rehabilitation psychologists, rehabilitation exercise and sports, occupational therapists, vocational rehabilitation, social section, propaganda and information section, section for cooperation with foreign countries, organizational section. Helena Larkowa, M.A., managed the Section of Rehabilitation Psychologists, which was created in 1961. The practice focused on the motivation of people with disabilities to actively participate in treatment and rehabilitation, as well as the attitudes and reactions of their immediate environment [11]. Also in 1961 was created The Section of Special Educators. Its head was doc. PhD Janina Doroszevska. She is considered a precursor of modern child care theory and practice [12]. PhD Maria Kutzner-Kozinska started the Masters of Physical Education Working in Rehabilitation Section in 1952. M. Kutzner-Kozinska concentrated primarily on developing scientific, methodical, and organizational bases for correction of posture defects. She organized model correctional classes for children, which were supervised by students of the Academy of Physical Education in Warsaw [13]. On the other hand, the Section of Parents and Guardians of Crippled Children was founded in 1964, with J. Pazulski as the first chairman [14].

The activities were financed by membership subscriptions, grants, subsidies, donations, gifts and bequests, as well as non-regular income. According to reports prepared by the Main Board for the period 1960-1964, at the end of 1963 the organization associated 110 legal persons (cooperatives of invalids, associations of invalids, scientific societies) and 2,500 natural persons (persons with disabilities and healthy persons, including specialists in medicine, psychology, pedagogy, sociology, physiotherapy and others). The first chairman of the new organization was Wiktor Dega. After that, Marian Weiss, Aleksander Hulek, Piotr Janaszek, Wojciech Wirowski, Henryk Waszkowski, Anna Bednarz-Sliwowska, Krzysztof Miroński were the Presidents of the Main Board of TWK.

Initially, work at the central level was aimed at creating a Rehabilitation Act and a Central Rehabilitation Fund [15]. The fund should be financed by grants from the state budget and employers. It was assumed that all employers would be obliged to employ a certain percentage of people with disabilities, but employers who did not employ people with disabilities had to pay penalties. Payments should also be made by companies in which an accident at work has

mi niepełnosprawnymi (określenie „osoba z niepełnosprawnościami” wprowadzone zostało w artykule jako nazwa korespondująca z określeniem odpowiednim dla daty wydania artykułu, z kolei w czasie tworzenia Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem określeniem typowym dla analizowanego okresu historycznego jest „kaleka”). Według pierwszego statutu organizacja, na czele której stanął Wiktor Dega, było popieranie i inicjowanie pracy naukowej w zakresie szeroko rozumianej rehabilitacji, kolejnym obszarem działań było zarówno inicjowanie, jak i organizowanie różnych form opieki oraz pomocy społecznej adresowanych do osób dorosłych lub do dzieci. Organizacja ta nie była jedyną, z którą związany był prof. W. Dega. Łącznie był członkiem zawięznięciu towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych, między innymi: Amerykańskiej Akademii Chirurgów Ortopedycznych, Włoskiego Towarzystwa Ortopedii i Traumatologii oraz Akademii Chirurgów Francuskich w Paryżu [10].

Ważnym obszarem podejmowanych działań Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem był udział w pracach międzynarodowych organizacji koncentrujących się na rehabilitacji oraz opiece nad inwalidami, a tym samym reprezentacja strony polskiej w międzynarodowych towarzystwach oraz współdziałanie w rozmaitych akcjach społecznych. Polskie Towarzystwo Walki z Kalectwem utworzyło sekcje rehabilitacji leczniczej, psychologów rehabilitacyjnych, gimnastyków rehabilitacyjnych i sportu, terapeutów zajęciowych, rehabilitacji zawodowej, sekcję socjalną, sekcję propagandy oraz informacji, sekcję współpracy z zagranicą, sekcję organizacyjną. W 1961 roku powstała Sekcja Psychologów Rehabilitacyjnych kierowana przez mgr Helenę Larkową. W swojej działalności praktycznej zwracała ona uwagę na motywację osób z niepełnosprawnościami do aktywnego uczestniczenia w leczeniu i rehabilitacji, a także postaw i reakcji najbliższego otoczenia tych osób [11]. Również w 1961 r. powstała Sekcja Pedagogów Specjalnych pod kierownictwem doc. dr Janiny Doroszevskiej. Uważana jest ona za prekursorkę współczesnej teorii i praktyki opiekuńczo-wychowawczej [12]. W 1952 r. dr Maria Kutzner-Kozińska zainicjowała działalność Sekcja Magistrów Wychowania Fizycznego Pracujących w Rehabilitacji. Maria Kutzner-Kozińska koncentrowała się przede wszystkim na opracowaniu podstaw naukowych, metodycznych i organizacyjnych korekcji wad postawy. Organizowała wzorcowe zajęcia korekcyjne dla dzieci, które hospitowali studenci Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie [13]. Z kolei Sekcję Rodziców i Opiekunów Dzieci Kalekich założono w 1964 r., a pierwszym przewodniczącym został J. Pazulski [14].

Prowadzona działalność finansowana była ze składek członkowskich, dotacji, subwencji, darowizn, ofiar i zapisów, a także dochodów niestających. Jak wynika ze sprawozdań sporządzanych przez Zarząd Główny za okres 1960-1964, pod koniec 1963 roku organizacja zrzeszała 110 osób prawnych (spółdzielni inwalidów, związków inwalidzkich, towarzystw naukowych) oraz 2500 osób fizycznych (osób z niepełnosprawnościami i osób zdrowych, w tym specjalistów z zakresu medycyny, psychologii, pedagogiki, socjologii, fizjoterapii i innych). Pierwszym przewodniczącym nowej organizacji został Wiktor Dega. Następnie funkcję prezesa Zarządu Głównego TWK sprawowali Marian Weiss, Aleksander Hulek, Piotr Janaszek, Wojciech

occurred which has caused the worker to become disabled. The funds raised should be used to provide grants to companies that would create special protected jobs. Funding was to be provided for vocational counseling and retraining addressed at workers who were unable to return to their previous jobs as a result of disability. At the same time, it was planned to support the elimination of architectural and communication barriers. They called for the introduction of separate decisions on biological disability and decisions on disability benefits; the creation of an office to care for the disabled – a government delegate to the Prime Minister. The leadership of the Polish Association Against Disability organized various conferences and trainings. Polish representatives took part in international symposia, congresses and meetings, and shared their results during meetings with colleagues in Poland. During the 60 years of activity, the Society has organized more than 200 scientific and popular-scientific conferences on various issues concerned with the rehabilitation of people with disabilities, organized thousands of exhibitions, integration events, demonstrations and lectures [16]. In 1971 the 1st National Congress on the Rehabilitation of Disabled Persons was organised, and in 1983 the 2nd Congress of the Polish Society for Combating Disabilities was held. Participants in the first year focused on various aspects related to the development of medical, vocational and social rehabilitation, including the development of special education, disability cooperatives and social organisations. For many years, the material published at the congress has been a valuable compendium to many professionals working with people with disabilities. The motto of second congress was "A disabled person in society". The Post-Conference Materials had over 400 pages. It described the progress in rehabilitation in Poland and in the world [17].

Members of the Polish Society for Rehabilitation of the Disabled have been important in international organizations. For example, A. Hulek was the head of the Rehabilitation Division at the United Nations Office of Social Affairs in New York [18]. While W. Dega prepared a document for the World Health Organization "The Concept of Rehabilitation in Poland". The rules of rehabilitation of people with disabilities have been recognized as models that can be replicated in other countries [19]. Medical rehabilitation was managed by a rehabilitation team. Team composition included: doctor specialist in medical rehabilitation, head of department, physiotherapists – master's degree in rehabilitation and physiotherapy technicians, engineer and orthopaedic technician, clinical psychologist, ergotherapist, social worker. Characteristics of rehabilitation universality, earliness, comprehensiveness and continuity. Comprehensive rehabilitation was to play an important role in integrating people with disabilities into society [20].

Physical education, sports and tourism were also important in the work of this organization. The Masters of Physical Education section was founded in 1962. After about 20 years it had over 1,200 members, active in 36 area sections. Physical culture and sports of people with disabilities were seen as one of the pillars of comprehensive rehabilitation. They could prevent many complications that were a consequence of inactivity. It was found that a well-prepared exercise program promoted the body, delayed and even prevented the development of disorders.

Wirowski, Henryk Waszkowski, Anna Bednarz-Sliwowska, Krzysztof Miroński.

W początkowym okresie działania na szczeblu centralnym jedną z istotniejszych kwestii było dążenie do stworzenia ustawy o rehabilitacji oraz utworzenia centralnego funduszu rehabilitacji [15]. Środki w tym funduszu gromadzone miały być z dotacji z budżetu państwa oraz od pracodawców. Zakładano, iż wszyscy pracodawcy zobowiązani zostaną do zatrudnienia określonego odsetka osób z niepełnosprawnościami, jednakże ci pracodawcy, którzy nie zatrudniali osób z niepełnosprawnościami wnosić mieli opłaty karne. Dodatkowo wpłat dokonywać miały te zakłady pracy, w których wydarzył się wypadek przy pracy, w wyniku którego pracownik został inwalidą. Zgromadzone środki wydatkowane miały być na dotację dla zakładów pracy, które tworzyć będą specjalne stanowiska pracy chronionej. Finansowane miało być poradnictwo zawodowe i przekwalifikowanie zawodowe adresowane do pracowników, którzy w wyniku inwalidztwa nie mogli wrócić do dotychczasowej pracy. Jednocześnie planowano wspieranie likwidacji barier architektonicznych oraz komunikacyjnych. Postulowano wprowadzenie rozdzielnego orzecznictwa o inwalidztwie biologicznym od orzecznictwa do spraw zaopatrzenia rentowego; powstanie urzędu zajmującego się problematyką osób niepełnosprawnych pełnomocnika rządu przy premierze. Władze Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem organizowały rozmaite konferencje i szkolenia. Przedstawiciele Polski brali udział w międzynarodowych sympozjach, kongresach i spotkaniach, a doniesieniami z nich dzielili się podczas spotkań z kolegami w kraju. Na przestrzeni ponad 60-letniej działalności Towarzystwo zorganizowało ponad 200 konferencji naukowych i popularno-naukowych, poświęconym różnorodnym zagadnieniom związanym z rehabilitacją osób z niepełnosprawnościami, zorganizowało tysiące wystaw, imprez integracyjnych, pokazów i wykładów [16]. W 1971 roku zorganizowany został I Krajowy Zjazd Rehabilitacji Inwalidów, zaś w 1983 roku odbył się II Kongres Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem. Uczestnicy pierwszego koncentrowali się na różnorodnych aspektach związanych z rozwojem rehabilitacji medycznej, zawodowej i społecznej, w tym poświęcili wiele uwagi rozwojowi kształcenia specjalnego, spółdzielczości inwalidów oraz organizacji społecznych. Opublikowane materiały z tego kongresu przez wiele lat stanowiły wartościowe kompendium wiedzy dla wielu specjalistów pracujących z osobami z niepełnosprawnością. Drugi kongres odbył się pod hasłem „Człowiek niepełnosprawny w społeczeństwie”. Materiały pokonferencyjne opublikowane zostały w liczącej ponad 400 stron publikacji, opisującej postępy w zakresie rehabilitacji w Polsce i na świecie [17].

Członkowie Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem pełnili ważne funkcje w międzynarodowych organizacjach. Na przykład A. Hulek pełnił funkcję kierownika Wydziału Rehabilitacji w Biurze Spraw Socjalnych ONZ w Nowym Jorku [18]. Z kolei W. Dega opracował dokument dla Światowej Organizacji Zdrowia „Koncepcja Rehabilitacji w Polsce”. Zasady rehabilitacji osób z niepełnosprawnościami zostały przyjęte jako godne naśladowania w innych krajach [19]. Rehabilitacja medyczna prowadzona przez zespół rehabilitacyjny, w skład którego wchodził lekarz specjalista rehabilitacji medycznej, ordynator oddziału, reha-

The motor activity of people with disabilities has contributed to improving overall performance, cardiovascular and respiratory performance, compensating for changes and functional deficiencies [21]. The Cooperative Sports Association "Start" coordinated the development of sports for people with disabilities in cooperation with the Polish Society for Rehabilitation of the Disabled [22].

This organization was active in all parts of the country. Branches of this organization were established in cities. The first ones were in: Bydgoszcz, Gdańsk, Kraków, Katowice, Opole, Poznań, Warszawa, Wrocław and Zielona Góra. In 1964 there were 10 branches, their number was steadily increasing. In 1966, there were 13 branches. In 1971 – 21, and in 1984 – 49 – at that time branches functioned in each of the 49 regions. In 2020, there were 35 field branches in the cities of: Białystok, Bydgoszcz, Ciechanów, Częstochowa, Gdańsk, Głogów, Gorzów Wielkopolski, Jelenia Góra, Księżyno, Katowice, Kock, Konin, Kotlin, Kraków, Krasnystaw, Krosno, Kutno, Luban, Lublin, Warsaw, Olsztyn, Przemyśl, Radom, Rzeszów, Sanok, Siemiatycze, Słupca, Suwałki, Szczecin, Tarnów, Wolsztyn, Wrocław, Zielona Góra. The establishment of the department in Kraków was a response to the needs for treatment and socio-occupational rehabilitation of children and adolescents suffering from poliomyelitis during the epidemic in the 1950s. Since 1979, he has managed an Information Center for the Disabled, offering lawyers' advice, psychological counseling, and rehabilitation information. Since 2000, he has offered an outpatient clinic for patients with multiple sclerosis and other neurological disorders, as well as home rehabilitation services and psychological and speech therapy counselling [23]. The Rzeszów Regional Branch was founded on May 18, 1967, on the initiative of Aleksander Hulek PhD. The poet Regina Schönborn in a poem she wrote on the occasion of the 35th anniversary of the Branch pointed out that TWK is Care, Faith and Love [24]. From 1972 to 2016, the Szczecin branch focused its activities on the rehabilitation of children, adolescents and adults with special hearing needs [25]. Prof. Jerzy Kiwerski, a member of The Polish Society for Rehabilitation of the Disabled since 1971, emphasised that the main objectives of the organisation, apart from the integration of the disabled and the organisation of various forms of assistance to them, included the promotion of the idea and achievements of rehabilitation [26].

In contrast, the organizational meeting of the Provincial Branch of the the Polish Society for Rehabilitation of the Disabled in Gorzow Wielkopolski was organized on February 9, 1978. The meeting was attended by 30 people, including doctor Kazimierz Szperka, Jerzy Samson MA, doctor Władysław Smoleński and Halina Kowalska MA [27]. There were 3 stages of activity and action of this branch [28]. First establishing and building the organization's identity. Physiotherapists were particularly active between 1978 and 1988 [29]. The second stage is to develop activities for children with disabilities and to integrate the community of people with disabilities and institutions specializing in these issues. Children's and youth competitions were organised. Also were organized holiday and rehabilitation camps The second period is from 1989 to 2004 [30]. After 2004 the actions became more professional, an office of physical rehabili-

bilanci – magistrowie rehabilitacji oraz technicy fizjoterapii, inżynier oraz technik zaopatrzenia ortopedycznego, psycholog kliniczny, ergoterapeuta, pracownik socjalny cechować miała się powszechnością, wczesnością, kompleksowością i ciągłością. Rehabilitacja kompleksowa odgrywać miała istotną rolę w integracji osób niepełnosprawnych ze społeczeństwem [20].

W działalności Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem ważne były również wychowanie fizyczne, sport i turystyka. Sekcja magistrów wychowania fizycznego, która powstała w 1962 r., po około 20 latach skupiała ponad 1200 członków, działających w 36 sekcjach terenowych. Kultura fizyczna oraz sport osób z niepełnosprawnościami postrzegane były jako jeden z filarów kompleksowej rehabilitacji, ze względu na możliwość zapobiegania wielu powikłaniom, które były konsekwencją bezczynności. Zauważono wówczas, iż odpowiednio przygotowany program treningowy wpływał dobroczynnie na organizm, opóźniał powstawanie zaburzeń, a nawet mógł im zapobiegać. Z kolei aktywność ruchowa osób z niepełnosprawnościami przyczyniała się do poprawy ogólnej sprawności, wydolności układu krążenia i oddechowego, kompensowania zmian i braków funkcjonalnych [21]. Działania Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem oraz spółdzielczości inwalidów w zakresie rozwijania aktywności sportowej na rzecz osób z niepełnosprawnościami prowadzono w ramach Spółdzielczego Zrzeszenia Sportowego „Start” [22].

Założeniem było, aby działalność Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem opierała się na działalności w terenie, w całym kraju. W poszczególnych miastach powstawały więc oddziały tej organizacji. Do pierwszych zalicza się oddziały w takich miastach, jak: Bydgoszcz, Gdańsk, Kraków, Katowice, Opole, Poznań, Warszawa, Wrocław oraz Zielona Góra. Od 1964 r. pracowało 10 oddziałów, których liczba systematycznie rosła. W 1966 r. funkcjonowało 13 oddziałów. W roku 1971 – 21, a w 1984 – 49 – oddziały funkcjonowały wówczas w każdym z 49 województw. W 2020 r. działało 35 oddziałów terenowych w następujących miastach: Białystok, Bydgoszcz, Ciechanów, Częstochowa, Gdańsk, Głogów, Gorzów Wielkopolski, Jelenia Góra, Księżyno, Katowice, Kock, Konin, Kotlin, Kraków, Krasnystaw, Krosno, Kutno, Luban, Lublin, Warszawa, Olsztyn, Przemyśl, Radom, Rzeszów, Sanok, Siemiatycze, Słupca, Suwałki, Szczecin, Tarnów, Wolsztyn, Wrocław, Zielona Góra. Powstanie oddziału w Krakowie stanowiło odpowiedź na potrzeby leczenia oraz rehabilitacji społeczno-zawodowej dzieci i młodzieży dotkniętych chorobą Heinego-Medina w czasie epidemii w latach pięćdziesiątych XX-wieku. Od 1979 roku prowadził Ośrodek Informacji dla Inwalidów, udzielający porad prawnych, psychologicznych oraz informacji w zakresie rehabilitacji. Zaś od 2000 roku prowadził Poradnię dla Chorych na Stwardnienie Rozsiane i Inne Schorzenia Neurologiczne, a także usługi w zakresie rehabilitacji domowej i porady psychologiczno-logopedyczne [23]. Oddział Wojewódzki Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem w Rzeszowie powstał 18 maja 1967 roku, z inicjatywy dr. hab. Aleksandra Hulka. Poetka Regina Schönborn w wierszu, który napisała z okazji 35-lecia oddziału wskazała, iż TWK to „To Troska, Wiara i Kochanie” [24]. Z kolei oddział szczeciński w latach 1972-2016 swoją działalność koncentrował na rewadilacji dzieci, młodzieży oraz osób dorosłych z wada-

tation and physiotherapy was established and opened. Systematic meetings and trips of integration, training and educational character were organized. The activities were addressed to adults. Projects co-financed from public funds were implemented. Since 2017, the help of specialists is extended to the members of the organization who, due to the disease, remain at home, do not go out or require the help of another person with activities of daily living. Services included a disability assistant, psychological support, EEG Biofeedback therapy, physiotherapist [31]. The branch also cooperated with a higher education institution in the city – Faculty of Physical Education of the Academy of Physical Education in Poznań [32]. The described scheme of development of the Gorzów branch does not constitute a master or model replicated in other parts of the country. The various branches developed and functioned with a different dynamic. The tasks implemented responded to the immediate and real needs of the particular community. The organization is appreciated as unique and meritorious in the development of rehabilitation of disabled persons in Poland. It is valued as a pioneering social movement for the disabled, bringing together the flower of Polish science and social enthusiasts [33].

Organisations such as the Polish Society for Physiotherapy, the Polish Society for SM, the Polish Society for Social Workers, the Polish Society for Autism, the Polish Society for Aphasia were created or, as it were, became independent. The Polish Physiotherapy Association was founded in 1987 as a social organization concerned to physiotherapy, which is one of the oldest medical specialties using movement and other physical aids for therapeutic benefit [34]. The Polish Multiple Sclerosis Society was founded in 1990 to improve the quality of life of people with multiple sclerosis and to provide access to treatment and rehabilitation for these patients [35]. The aim of the Polish Association of Social Workers is to support the social security system, promote behaviors consistent with professional ethics and professional standards of social work, as well as to popularize and explain the role and importance of the social work profession [36]. The National Autism Society (KTA) was established in November 1990 by parents of autistic children and professionals working with autistic people to support their development [37].

In the statute of the Polish Society for Combating Disability of 2016 we can read that the organization "inspired by the idea of the great creators of Polish rehabilitation, the founders of the Society, Professors Wiktor Dega, Marian Weiss and Aleksander Hulk, in its social and scientific activities follow the best models of service to the disabled in Poland is a non-governmental association of people with and without disabilities, conducting public benefit activities for the benefit of people with disabilities and their families, having legal personality in the sphere of public tasks" [38].

mi słuchu [25]. Prof. dr hab. Jerzy Kiwerski będący członkiem Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem od 1971 roku podkreślał, iż do głównych celów organizacji, poza integracją osób niepełnosprawnych i organizowaniem różnych form pomocy osobom niepełnosprawnym, należało propagowanie idei i osiągnięć rehabilitacji [26].

Z kolei zebranie organizacyjne Oddziału Wojewódzkiego Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem w Gorzowie Wlkp. odbyło się 9 lutego 1978 r. W zebraniu uczestniczyło wówczas 30 osób, otworzył je lekarz Kazimierz Szperka, a w skład Prezydium Roboczego weszli: mgr Jerzy Samson, lekarz Władysław Smoleński oraz mgr Halina Kowalska [27]. Analizując działalność tego oddziału na uwagę zasługują niejako 3 etapy działań i aktywności [28]. Pierwszy określić można jako etap związany z utworzeniem i budowaniem tożsamości organizacji. Zauważa się wówczas szczególnie aktywną działalność fizjoterapeutów. Przypada to na lata 1978-1988 [29]. Drugi etap obejmuje dalszy rozwój oraz intensyfikację działalności na rzecz dzieci z niepełnosprawnościami oraz integracji środowiska osób z niepełnosprawnościami a także placówek zajmujących się tą problematyką. W tym okresie zwracano szczególną uwagę na organizację konkursów zapewniających możliwość prezentacji dorobku i umiejętności dzieci i młodzieży. Organizowane były turnusy oraz kolonie i obozy rehabilitacyjne. Drugi okres przypada na lata 1989-2004 [30]. Z kolei po roku 2004 zauważyć można profesjonalizację działań, tworzenie i uruchomienie gabinetów rehabilitacji ruchowej i fizykoterapii. Organizowano systematyczne spotkania oraz wyjazdy o charakterze integracyjno-szkoleniowo-krajoznawczym i prowadzenie różnorodnych działań skierowanych głównie do osób dorosłych oraz realizację projektów współfinansowanych ze środków publicznych. Od 2017 roku pomocą specjalistów objęci są członkowie organizacji, którzy ze względu na schorzenie pozostają w domach, nie wychodzą lub wymagają pomocy drugiej osoby w zakresie poruszania się w środowisku. Dopasowana do indywidualnych potrzeb podopiecznych pomoc obejmowała usługi asystenta osoby niepełnosprawnej, pomoc psychologiczną, terapię EEG Biofeedback, usługi świadczone przez fizjoterapeutę [31]. Oddział ten współpracował także z działającą w mieście uczelnią wyższą Filią Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu [32]. Przytoczony schemat rozwoju oddziału gorzowskiego nie stanowi wzorca lub modelu powielanego w innych częściach kraju. Poszczególne oddziały rozwijały się i funkcjonowały z różnorodną dynamiką. Realizowane zadania odpowiadały na bezpośrednie i realne potrzeby danego środowiska. Organizacja ta postrzegana jest jako unikatowa i zasłużona w zakresie rozwoju rehabilitacji osób niepełnosprawnych w Polsce. Doceniana jest jako pionierski ruch społeczny na rzecz osób niepełnosprawnych, zrzeszający kwiat polskiej nauki i pasjonatów społecznych [33].

Co jest niezwykle ciekawe, z Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem wyłoniły lub niejako usamodzielnily się takie organizacje jak Polskie Towarzystwo Fizjoterapii, Polskie Stowarzyszenie SM, Polskie Towarzystwo Pracowników Socjalnych, Krajowe Towarzystwo Autyzmu, Polskie Towarzystwo Afazji. Polskie Towarzystwo Fizjoterapii powstało w 1987 r. jako organizacja społeczna zajmująca się problematyką

fizjoterapii, która wykorzystując w celach leczniczych ruch i inne czynniki fizyczne, jest jedną z najstarszych specjalności medycznych [34]. Polskie Towarzystwo Stwardnienia Rozsianego powstało w 1990 roku w celu poprawy jakości życia osób ze stwardnieniem rozsianym oraz zapewnienie dostępu do leczenia i rehabilitacji tym chorym [35]. Celem działania Polskiego Towarzystwa Pracowników Socjalnych jest wspieranie systemu zabezpieczenia społecznego, promowanie zachowań zgodnych z etyką zawodową i profesjonalnymi standardami pracy socjalnej, a także popularyzowanie i wyjaśnianie roli, znaczenia zawodu pracownika socjalnego [36]. Krajowe Towarzystwo Autyzmu (KTA) powstało w listopadzie 1990 roku z inicjatywy rodziców dzieci autystycznych oraz profesjonalistów zajmujących się wspomaganie rozwoju osób z autyzmem [37].

W Statucie Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem z 2016 roku przeczytać można, iż organizacja „inspirowana ideą wielkich twórców polskiej rehabilitacji, założycieli Towarzystwa profesorów Wiktora Degi, Mariana Weissa i Aleksandra Hulka, w swojej działalności społeczno-naukowej nawiązuje do najlepszych wzorów służby niepełnosprawnym w Polsce, jest porządowym stowarzyszeniem zrzeszającym osoby niepełnosprawne i pełnosprawne, prowadzącym działalność pożytku publicznego na rzecz osób niepełnosprawnych i ich rodzin, posiadająca osobowość prawną w sferze zadań publicznych” [38].

Resume

The Polish Association Against Disability has been active since 1960, despite the transformations and changes that took place in Poland at the turn of the 1980s and 1990s, the administrative reform, which changed the structure and functioning of the branches of this organization. Nevertheless, the idea of the creators has met with a positive and even spontaneous acceptance both from specialists, professionals, as well as the community of people with disabilities [39]. Many of the initiatives have been implemented and have become regular part of the support system for people with disabilities [40]. The creators and founders of this organization have been recognized and honoured both nationally and international. Publications, scientific reports, organized symposia, congresses, conferences and training sessions have significantly influenced the development of rehabilitation, both medical and social and vocational, while activities undertaken by representatives of individual branches and local circles have positively changed the lives of many people with disabilities.

Podsumowanie

Polskie Towarzystwo Walki z Kalectwem prowadzi aktywną działalność nieprzerwanie od 1960 roku – mimo przeobrażeń i zmian jakie miały miejsce w Polsce na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, reformy administracyjnej, która bezpośrednio wpłynęła na liczebność i możliwość funkcjonowania oddziałów tej organizacji. Niemniej jednak zamysł twórców spotkał się z pozytywnym i wręcz żywiołowym przyjęciem zarówno ze strony specjalistów, profesjonalistów, jak i środowiska osób z niepełnosprawnościami [39]. Wiele z inicjatyw zostało wdrożonych i na stałe wpisało się w system pomocy osobom z niepełnosprawnościami [40]. Twórcy i założyciele tej organizacji zostali docenieni i zauważeni zarówno w kraju, jak i na arenie międzynarodowej. Wydane publikacje, doniesienia naukowe, zorganizowane sympozja, kongresy, konferencje i szkolenia w istotny sposób wpłynęły na rozwój rehabilitacji zarówno medycznej, jak i społecznej oraz zawodowej, a działania podejmowane przez przedstawicieli poszczególnych oddziałów i kół terenowych pozytywnie zmieniły losy niezliczonej liczby osób z niepełnosprawnościami.

References / Piśmiennictwo

1. Jandziś S, Migąła M. Rys historyczny rozwoju rehabilitacji w Polsce i na świecie. Opole: Instytut Śląski; 2015.
2. Larkowa H. Powstanie Polskiego Towarzystwa do Walki z Kalectwem. Praca i Zabezpieczenie Społeczne 1960; 5: 40-2.
3. Pilch T, Bauman T. Zasady badań pedagogicznych. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”; 2001.
4. Witek P. Historyk wobec metodologii. Pamięć i Sprawiedliwość 2012; 20: 79-102.
5. Topolski J. Metodologia historii. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; 1984.
6. Bartnik N. Złagodzić ból niepełnosprawności. O sytuacji zawodowej niepełnosprawnych ruchowo w Polsce w latach 1944-1970. Ethos 2017; 4: 193-210.
7. Mikulski J (red.). Rehabilitacja osób niepełnosprawnych jako służba społeczna. Warszawa: Polskie Towarzystwo Walki z Kalectwem; 2004.

8. Jandziś S, Puszczalowska-Lizis E. Genesis and stages of formation of the Polish Society for Rehabilitation of the Disabled. *Medical Review* 2016; 3: 331-9.
9. Skłodowski S. Założenie Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem. Warszawa: 25 lat TWK Biuletyn Informacyjny; 1985. p. 6-7.
10. Apanel AM, Kotarski P. Wiktor Dega – wybitny lekarz i pedagog (1896–1995) – wspomnienie w dwudziestą rocznicę śmierci. *Biuletyn Historii Wychowania* 2019; 2: 143-50.
11. Larkowa H. Człowiek niepełnosprawny. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe; 1987.
12. Król K. Janina Doroszevska – prekursorka pedagogiki terapeutycznej. *Akademicki Informator Osób Niepełnosprawnych* 2016; 1: 34-5.
13. Jandziś S, Kiljański M, Migąła M. Historia polskiej fizjoterapii. Opole: Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej; 2013.
14. Jandziś S, Migąła M. Rys historyczny rozwoju rehabilitacji w Polsce i na świecie. Opole: Instytut Śląski; 2015.
15. Waszkowski H. Rehabilitacja zawodowa i społeczna osób z niepełnosprawnością w spółdzielczych formach gospodarowania. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej; 2018.
16. Waszkowski H. Rys historyczny rozwoju Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem w rehabilitacji na rzecz osób z niepełnosprawnościami w latach 1956-2020. *Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania* 2020; 2: 5-46.
17. Hulek A (red.). Człowiek Niepełnosprawny w społeczeństwie. Materiały II Kongresu TWK Warszawa 1-2 października 1983 r. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich; 1986.
18. Steinhagen A. Metodologia badań w pedagogice specjalnej w ujęciu Profesora Aleksandra Hulka. *Kwartalnik Pedagogiczny* 2014; 4: 133-42.
19. Lubecki M. Polski model rehabilitacji medycznej zaakceptowany i zalecany przez WHO. *Hygeia Public Health* 2011; 46: 506-15.
20. Czechowski K, Wilmowska-Pietruszyńska A. O potrzebie rehabilitacji kompleksowej. *Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania* 2016; 2: 35-52.
21. Kowalik S (red.). Kultura fizyczna osób z niepełnosprawnością. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne; 2009.
22. Waszkowski H. Wychowanie fizyczne sport i turystyka. W: Mikulski J. (red). *Rehabilitacja osób niepełnosprawnych jako służba społeczna TWK*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Walki z Kalectwem; 2004. p. 325-35.
23. Mętel S. Rehabilitacja środowiskowa w warunkach domowych na przykładzie działalności PTWK. W: *Dostępność opieki zdrowotnej i pomocy społecznej dla osób starszych w Polsce: raport z badań*. Szczerbińska K.(red). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego; 2006. p. 196-8.
24. Waszkowski H. Pionierska rola Oddziału Wojewódzkiego Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem w Rzeszowie w rehabilitacji zawodowej i społecznej osób z niepełnosprawnością. *Niepełnosprawność - zagadnienia, problemy, rozwiązania* 2020; 20: 96-144.
25. Stecewicz A. Działalność Oddziału Wojewódzkiego Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem w Szczecinie na rzecz rehabilitacji osób z wadami słuchu. *Niepełnosprawność - zagadnienia, problemy, rozwiązania* 2020; 2: 145-62.
26. Kiwerski JE. Wkład TWK w rozwój teorii i praktyki rehabilitacji medycznej. *Niepełnosprawność - zagadnienia, problemy, rozwiązania* 2020; 2: 84-93.
27. Składnica Akt Towarzystwa Walki z Kalectwem Oddział w Gorzowie Wielkopolskim. Teczka: Posiedzenia Zarządu TWK, Protokół z zebrania organizacyjnego Oddziału Wojewódzkiego TWK z dnia 9.02.1978 r.
28. Pilecka D. Społeczny wymiar rehabilitacji. Działalność Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem w Gorzowie Wielkopolskim (1978-2021). Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje; 2021.
29. Składnica Akt Towarzystwa Walki z Kalectwem Oddział w Gorzowie Wielkopolskim. Teczka: Posiedzenia Zarządu TWK, Sprawozdanie z pracy sekcji fizjoterapii przy Oddziale Wojewódzkim TWK w Gorzowie Wlkp. 1979.
30. Składnica Akt Towarzystwa Walki z Kalectwem Oddział w Gorzowie Wielkopolskim. Teczka: Walne Zjazdy TWK, Wystąpienie Marii Górnej podczas Zjazdu Sprawozdawczo-wyborczego TWK w Gorzowie Wlkp. z dnia 14.12.2000.
31. Składnica Akt Towarzystwa Walki z Kalectwem Oddział w Gorzowie Wielkopolskim. Teczka: Walne Zjazdy TWK, Sprawozdanie z działalności Zarządu TWK w Gorzowie Wlkp. za rok 2017.
32. Jurek T, Pilecka D. Pół wieku gorzowskiego ośrodka Akademii Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu (1971-2021). Poznań: Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego; 2021.
33. Michałkiewicz K. Wstęp do wydania specjalnego z okazji Jubileuszu 60-lecia Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem. *Niepełnosprawność - zagadnienia, problemy, rozwiązania* 2020; 2: 3-4.
34. <http://fizjoterapia.org.pl/o-ptf/> [dostęp 01.03.2022].
35. <https://ptsr.org.pl/strona/75,kim-jestesmy> [dostęp 01.03.2022].
36. <https://rejestr.io/krs/152280/polskie-towarzystwo-pracownikow-socjalnych> [dostęp 01.03.2022].
37. <http://www.wotkta.waw.pl/?i=1> [dostęp 01.03.2022].
38. Statut Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem 2016.
39. Kirenko J. Narodziny rehabilitacji jako nauki i jej wpływ na poprawę życia i pracy osób z niepełnosprawnościami. *Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania* 2020; 2: 48-83.
40. Grabowska A. Narodziny i rozwój rehabilitacji. *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny* 2015; 78: 40-50.